

Uticaj rasta cijena hrane i energije na životni standard domaćinstava na Zapadnom Balkanu, s posebnim osvrtom na Bosnu i Hercegovinu

Smjernice za politike

Kurta Amela, CREDI

UVOD

Zapadni Balkan, koji obuhvata Bosnu i Hercegovinu, Albaniju, Sjevernu Makedoniju, Srbiju, Crnu Goru i Kosovo, svjedoči značajnoj inflaciji cijena hrane i energije. Ovi inflatorni pritisci, posebno izraženi u periodu od 2020. do 2023. godine, uzrokovani su kombinacijom globalnih kriza, uključujući pandemiju COVID-19, kontinuirane poremećaje uzrokovane sukobom između Ukrajine i Rusije te šire probleme u lancima snabdijevanja. Iako su svi socioekonomski slojevi u regionu pogođeni, najveći teret nose ranjiva domaćinstva koja veliki dio svojih prihoda troše na osnovne potrebe. Nedavni podaci ukazuju na to koliko su naglo rastuće cijene opteretile

budžete domaćinstava, prisiljavajući mnoge da prioritet daju osnovnim troškovima nauštrb obrazovanja, zdravstvene zaštite i drugih potreba važnih za dugoročno blagostanje.

Ovaj sažetak analizira dinamiku rasta cijena hrane i energije te njihov uticaj na dobrobit domaćinstava, s posebnim fokusom na Bosnu i Hercegovinu. Također, ističe praznine u postojećim odgovorima politika i nudi preporuke za rješavanje izazova s kojima se suočavaju domaćinstva, posebno ona s niskim prihodima i ranjive grupe. Ovaj sažetak sažima nalaze iz studije *Sigurnost hrane/energije i životni standard domaćinstava na Zapadnom Balkanu*¹, razvijene u okviru

regionalnog projekta „Savršena oluja: (Ne)sigurnost hrane i energije prijete ekonomijama Zapadnog Balkana“ financiranog od strane SmartBalkans – Civil Society for Shared Society in the Western Balkans i implementiranog od strane WEBecon mreže. Pored studije, sažetak integriše uvide iz nacionalnog događaja održanog u Bosni i Hercegovini u okviru projekta². Posebna zahvalnost ide gospođi Ajli Sijarić iz CENER 21 i profesoru Alenu Mujčinoviću sa Poljoprivredno-prehrambenog fakulteta Univerziteta u Sarajevu, koji su dali doprinos panel diskusiji, kao i ostalim učesnicima na njihovim vrijednim perspektivama.

¹ <https://credi.ba/wp-content/uploads/2024/05/CREDI-Study-Final-Version-for-Publishing.pdf>

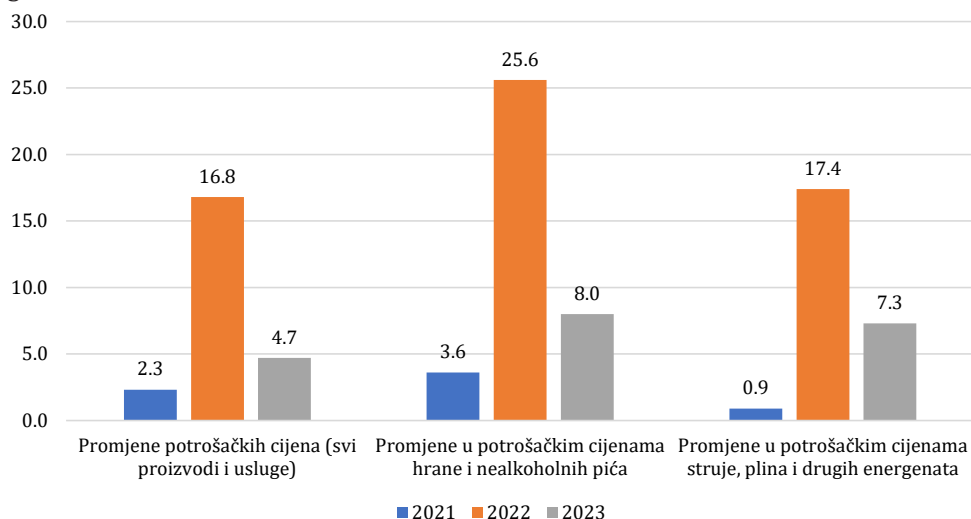
² <https://credi.ba/en/2024/10/30/tackling-food-and-energy-insecurities-key-insights-from-national-event-in-bosnia-and-herzegovina/>

KLJUČNI NALAZI

Inflacija i njen uticaj na budžete domaćinstava

Inflacija je imala neviđen uticaj na budžete domaćinstava na Zapadnom Balkanu, pri čemu je Bosna i Hercegovina zabilježila najveći porast potrošačkih cijena u regionu. Stopa inflacije u Bosni i Hercegovini dostigla je skoro 16,8% u 2022. godini, dok su cijene hrane porasle za čak 25,6% (pogledajte Grafikon 1). Ova povećanja nesrazmjerno pogađaju domaćinstva sa nižim primanjima, gdje veći dio raspoloživog dohotka već ide na troškove hrane i energije.

Grafikon 1: Promjene potrošačkih cijena u BiH između augusta 2021., 2022. i 2023. godine

Izvor: Vlastita kalkulacija na temelju podataka Indeksa potrošačkih cijena Agencije za statistiku Bosne i Hercegovine

Razlike u rashodima domaćinstava za osnovne potrebe

Podaci pokazuju da domaćinstva u Bosni i Hercegovini, kao i ona u ostatku regiona, značajan dio svojih prihoda izdvajaju za osnovne potrebe poput hrane, vode, struje i grijanja. Ovaj finansijski pritisak dodatno pogoršava visok postotak prihoda koji se već izdvaja za troškove energije; u nekim slučajevima, domaćinstva s niskim prihodima troše do 80% svog raspoloživog prihoda samo na hranu i energiju, što ostavlja malo prostora za štednju ili potrošnju po vlastitim željama. Rezultirajući pad kupovne moći umanjuje ukupni kvalitet života i čini ova domaćinstva posebno osjetljivima na buduće ekonomske poremećaje.

Socioekonomske karakteristike i ranjivost

Domaćinstva s niskim prihodima, ruralne zajednice i ona koja žive u energetske neefikasnim kućama nesrazmjerno su pogođena rastućim troškovima. U ruralnim područjima, gdje je energetska siromaštvo češće prisutno, domaćinstva imaju manji pristup resursima i infrastrukturi

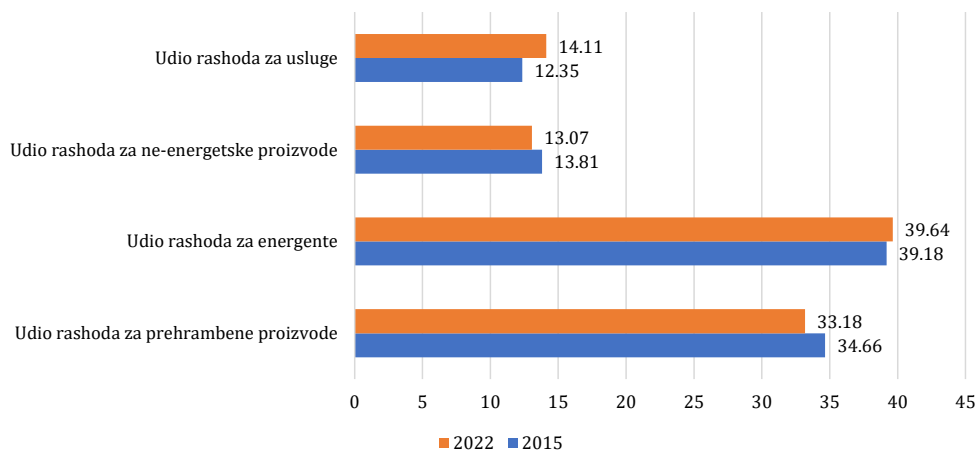
potrebnoj za energetske nadogradnje, čime se povećava njihova zavisnost od skupih izvora grijanja. Nedostatak adekvatne infrastrukture i mehanizama podrške za ruralna domaćinstva pogoršava ove ranjivosti, što dovodi do viših stopa energetske siromaštva i povećane nesigurnosti u pogledu hrane.

Strategije adaptacije i otpornost domaćinstava

Kao odgovor na rastuće troškove, domaćinstva usvajaju različite strategije adaptacije. Uobičajene prilagodbe uključuju smanjenje diskrecionih troškova, kao što su oni za obrazovanje i zdravstvenu zaštitu,

preusmjeravanje prihoda prema osnovnim proizvodima, te, u nekim slučajevima, smanjenje unosa hrane ili prelazak na manje nutritivne opcije. Na primjer, u BiH, udio rashoda za prehrambene proizvode u prosjeku je opao sa 34,66% u 2015. na 33,18% u 2022. (pogledajte Grafikon 2). U ruralnim područjima, poljoprivredna proizvodnja za vlastite potrebe i kućni vrtovi također postaju sve češći, jer domaćinstva nastoje dopuniti svoje zalihe hrane i smanjiti zavisnost od tržišnih cijena. Iako ove prilagodbe pokazuju otpornost, one su u konačnici reaktivne i ne nude dugoročna rješenja za ekonomsku stabilnost.

Grafikon 2: Prosječni udjeli rashoda po grupama proizvoda po godinama, 2015. i 2022.

Izvor: Vlastite kalkulacije autora

NEDOSTACI I IZAZOVI U POLITIKAMA

Trenutni okvir politika na Zapadnom Balkanu nije adekvatno prilagođen za rješavanje neposrednih i dugoročnih izazova koje donosi rast cijena hrane i energije. Iako postoje određene inicijative i programi subvencija, često im nedostaje obim, usmjerenost i finansijska podrška potrebna za postizanje značajnog efekta. Ključni izazovi identificirani za Bosnu i Hercegovinu, a koji se mogu primijeniti i na druge zemlje u regionu, uključuju:

1. Nedovoljna usmjerenost programa podrške:

Većina socijalnih programa podrške je općenita i ne cilja domaćinstva koja su najviše pogođena rastom cijena, posebno domaćinstva s niskim prihodima, ruralna domaćinstva i domaćinstva pogođena energetske siromaštvom. Bez ciljne podrške, mnoga ranjiva domaćinstva ostaju isključena iz koristi namijenjenih ublažavanju njihovog ekonomskog opterećenja.

2. Ograničena infrastruktura za energetske efikasnosti:

Energetsko siromaštvo ostaje ozbiljan problem, dodatno pogoršan nedostatkom pristupačnih opcija za unapređenje energetske efikasnosti. Programi usmjereni na poboljšanje energetske efikasnosti domaćinstava često su nedostupni domaćinstvima s niskim prihodima zbog visokih početnih troškova ili strogih kriterija za dodjelu pomoći. Postojeći programi subvencija obično pokrivaju samo dio troškova, ostavljajući domaćinstvima obavezu da sama snose preostale troškove—što predstavlja prepreku za mnoge porodice s niskim prihodima.

3. Ograničena dostupnost socioekonomskih podataka o domaćinstvima za kreiranje politika:

Postoji ograničena

dostupnost podataka o socioekonomskim karakteristikama domaćinstava u Bosni i Hercegovini, što otežava kreiranje ciljanih politika. Sveobuhvatna infrastruktura socijalnih podataka, poput socijalnog registra ili detaljnog godišnjeg nacionalnog istraživanja prihoda i rashoda domaćinstava, ključna je za razvoj politika koje precizno odražavaju potrebe i ranjivosti domaćinstava.

4. Prekomjerno oslanjanje na kratkoročne mjere: Trenutni odgovori politika, poput kontrole cijena osnovnih proizvoda i ad hoc subvencija, pružaju samo privremeno olakšanje. Iako su korisne na kratki rok, ove mjere ne rješavaju temeljne strukturne probleme koji čine domaćinstva ranjivim na promjene cijena, poput niske energetske efikasnosti, visoke nezaposlenosti i niske poljoprivredne samodostatnosti u ruralnim područjima.

PREPORUKE ZA POLITIKE

Kako bi se efikasno odgovorilo na uticaje rasta cijena hrane i energije na životni standard domaćinstava, donosioci odluka trebali bi prioritizirati ciljne, dugoročne intervencije koje se fokusiraju na specifične potrebe ranjivih domaćinstava. Sljedeće preporuke imaju za cilj usmjeriti dizajn politika za poboljšanje dobrobiti domaćinstava, podršku otpornosti i unapređenje ekonomske stabilnosti u Bosni i Hercegovini i na Zapadnom Balkanu.

Uspostaviti ciljne programe subvencija za troškove hrane i energije

Implementacija ciljnih subvencioniranih programa za pokriće troškova osnovnih potreba hrane i energije pomogla bi u ublažavanju finansijskog opterećenja na najranjivija

domaćinstva. Ovi programi trebali bi:

- Fokusirati se na domaćinstva ispod određenog praga prihoda, posebno u ruralnim i energetske siromašnim područjima.
- Biti dizajnirani tako da pokrivaju značajan dio troškova hrane i energije domaćinstava kako bi se osigurala stvarna ekonomska olakšica.
- Pojednostaviti proces prijave kako bi se osigurala dostupnost svim kvalifikovanim domaćinstvima.

Takav subvencionisani program bi ublažio neposredne ekonomske pritiske i pomogao stabilizaciji finansija domaćinstava, smanjujući potrebu za drastičnim preraspodjelama budžeta.

Proširiti pristup programima energetske efikasnosti

Unaprjeđenje energetske efikasnosti je ključno za smanjenje troškova energije domaćinstava. Donosioci odluka trebali bi:

- Uvesti potpuno subvencionirane ili niskokamatne kredite za unapređenje energetske efikasnosti, posebno namjenjene domaćinstvima s niskim prihodima.
- Razviti podsticaje za vlasnike nekretnina da ulažu u energetske efikasne renovacije u iznajmljenim objektima, jer mnoga ranjiva domaćinstva žive u iznajmljenim stanovima s zastarjelim sistemima grijanja i izolacijom.
- Podržati projekte energetske efikasnosti na nivou zajednice koji omogućavaju zajedničku kupovinu energetske študljivih uređaja i materijala, čime se smanjuju troškovi za pojedinačna domaćinstva.

Poboljšanjem pristupa energetske efikasnim stambenim objektima, ove

inicijative mogu smanjiti dugoročne troškove energije za domaćinstva s niskim prihodima, povećavajući njihovu finansijsku otpornost.

Ojačati prikupljanje podataka i uvesti socijalne registre

Sveobuhvatna infrastruktura socijalnih podataka značajno bi poboljšala sposobnost donosioca odluka da ciljano i efikasno podrže ranjive populacije. Aktivnosti za jačanje prikupljanja podataka uključuju:

- Uspostaviti socijalni registar koji prati prihode domaćinstava, potrošnju energije i druge indikatore ranjivosti, ažuriran godišnje kako bi se zabilježile promjene u okolnostima domaćinstava.
- Koordinirati sa lokalnim općinama prikupljanje podataka o karakteristikama domaćinstava, uključujući obrasce potrošnje energije i hrane, kroz ankete i lokalne evidencije.
- Koristiti podatke iz socijalnog registra za dizajniranje prilagođenih intervencija i mjerenje uticaja politika tokom vremena, osiguravajući da se resursi efikasno raspoređuju, a politike usavršavaju po potrebi.

Ova infrastruktura omogućila bi donošenje politika zasnovanih na dokazima, poboljšala usmjerenost i omogućila efikasnije korištenje javnih sredstava.

Promovisati lokalnu proizvodnju hrane i programe podrške poljoprivredi

Podrška lokalnoj proizvodnji hrane i otpornosti na promjene cijena hrane od ključne je važnosti za smanjenje zavisnosti domaćinstava od fluktuirajućih cijena hrane. Ključne mjere uključuju:

- Pružiti subvencije ili niskokamatne kredite malim poljoprivrednicima, posebno onima u ruralnim područjima, kako bi se promovisali održivi poljoprivredni postupci i povećala dostupnost lokalne hrane.
- Podsticati urbana domaćinstva da se uključe u vrtlarstvo i inicijative zajedničkog uzgoja, nudeći resurse poput sjemena, zemlje i alata za vrtlarstvo po sniženim cijenama.
- Razviti lokalne mreže i pijace farmera kako bi se olakšale direktne transakcije između proizvođača i potrošača, što podstiče povjerenje i smanjuje troškove koji se izdvajaju za hranu.
- Izgraditi povjerenje u proizvode malih lokalnih poljoprivrednih

proizvođača kroz certifikaciju i promociju njihovih domaćih proizvoda.

Povećanje lokalne proizvodnje hrane i promocija samodostatnosti smanjiće izloženost domaćinstava volatilnosti cijena i poboljšati sigurnost hrane u regionu.

ZAKLJUČAK

Rast cijena hrane i energije na Zapadnom Balkanu stvorio je značajna ekonomska opterećenja, posebno za ranjiva domaćinstva. Donositelji politika moraju priorizirati sveobuhvatna, ciljana rješenja koja se bave jedinstvenim potrebama ovih populacija. Predložene preporuke, uključujući ciljanje subvencija, proširene programe energetske efikasnosti, poboljšano prikupljanje socijalnih podataka i inicijative za otpornost lokalne hrane, nude održiv put za ublažavanje ekonomskih pritisaka, stabilizaciju životnih standarda domaćinstava i jačanje dugoročne otpornosti širom regiona.

Zaključno, iako kratkoročne mjere poput kontrole cijena pružaju privremeno olakšanje, samo kroz strukturne promjene i ciljanu podršku Zapadni Balkan može stvoriti otporno, inkluzivno ekonomsko okruženje koje štiti dobrobit domaćinstava i poboljšava opštu socioekonomsku stabilnost.

This publication was developed with the support of the "SMART Balkans – Civil Society for Shared Society in the Western Balkans" regional project implemented by the Centar za promociju civilnog društva (CPCD), Center for Research and Policy Making (CRPM) and Institute for Democracy and Mediation (IDM) and financially supported by the Norwegian Ministry of Foreign Affairs (NMFA). The content of the publication is the sole responsibility of the project implementers and does not necessarily reflect the views of the Norwegian Ministry of Foreign Affairs (NMFA) or SMART Balkans consortium partners.

